Τραγωδίες και δυνατότητες των κοινών στην εποχή των κρίσεων: από την κοινή πηγή, στην πηγή των κοινών

Βαγγέλης Περράκης

HUMAN RIGHTS AND THE ENVIRONMENT IN THE EU // TOWARDS AN INCLUSIVE DEBATE

TIESS TRANSDISCIPLINARY INSTITUTE FOR ENVIRONMENTAL AND SOCIAL STUDIES

Ι. Κρίσεις

Ο πλανήτης φλέγεται! Αυτή η φράση βρίσκεται πλέον παντού — απ' τα μανιφέστα των ακτιβιστών ως τις μελέτες επιστημόνων και συγγραφέων.[1] Παρατηρούμε έτσι την εκτύλιξη μίας αλλαγής παραδείγματος, κατά την οποία αντικαθίσταται το νοητικό πλαίσιο μέσα από το οποίο οι επιστήμονες, και οι άνθρωποι γενικότερα, βλέπουν τον κόσμο.[2] Πρόκειται για μία σημαντική στιγμή στην ιστορία της ανθρωπότητας, καθώς η επιστημονική έρευνα έχει άμεσες συνεπαγωγές σε μια σειρά πρακτικών όπως είναι οι τρόποι παραγωγής (ενέργειας) και οι καταναλωτικές συνήθειες ενός σημαντικού μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού.[3]

Σε αυτό το νέο πλαίσιο, αναγνωρίστηκαν έντονα τα ίχνη της ανθρώπινης δραστηριότητας, ξεκινώντας από τις απαρχές της νεωτερικότητας, που είχε ως κεντρικό στόχο τη διαρκή επέκταση της ορθολογικότητας και της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στη φύση, το περιβάλλον και τους ανθρώπους.[4] Η διαρκής απώλεια βιοποικιλότητας και η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη, με όλα τα φυσικά φαινόμενα που αυτή συνεπάγεται, σχετίζονται άμεσα με το πνεύμα που διαπερνά τις ανθρώπινες δραστηριότητες.[5]

Η κατάσταση αυτή συγκροτεί ακόμη μία κρίση της εποχής μας, η οποία συνδέεται τόσο με την οικονομία και την πολιτική, όσο και βαθύτερα με μια πολιτισμική κρίση μέσα από την οποία αναδύεται το πνεύμα της εποχής: «σήμερα είναι ευκολότερο να φανταστούμε το τέλος του κόσμου παρά το τέλος του καπιταλισμού».[6] Αυτή η διάσημη φράση περιγράφει αρκετά καλά την κατάσταση που βρισκόμαστε αναφορικά με το πολιτισμικό υπόβαθρο

[1] Βλ. μεταξύ άλλων: Greta Thunberg, "Our House Is On Fire", *World Economic Forum*, 2019, J. Salama, "Earth Is on Fire", *Scientific America*, January 1, 2021, M. Lawrence and L. Laybourn-Langton *Planet on Fire: A Manifesto for the Age of Environmental Breakdown*, London: Verso, 2021.
[2] Kuhn, S. Thomas, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, εισ.- επιμ. Β. Κάλφας, μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1981.
[3] N. Klein, *This changes everything*, Penguin, 2015, p. 452.
[4] Βλ. Horkheimer, Adorno, *Η διαλεκτική του Διαφωτισμού*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, Αθήνα: Ύψιλον, 1986, Καστοριάδης, *Η «ορθολογικότητα» του καπιταλισμού*, Αθήνα: Ύψιλον, 1998. Bookchin, «Η οικολογική κρίση και η ανάγκη για το ξαναφτιάξιμο της κοινωνίας» στο Bookchin, *Η επόμενη επανάσταση*, μτφρ. Σ. Καραγεωργάκης, Αθήνα: Ευτοπία, 2017.
[5] «World Scientists' Warning to Humanity: A Second Notice». *BioScience*, 67 (12): 1026–1028. 13 November 2017, https://doi.org/10.1093/biosci/bix125.
[6] Mark Fisher *Capitalist realism. Is there no alternative?,* London: Zero Books, 2009.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΕΡΡΑΚΗΣ

Μέλος του Διεπιστημονικού Ινστιτούτου Περιβαλλοντικών και Κοινωνικών Ερευνών, υποψήφιος διδάκτορας ΑΠΘ

Ερευνητικό άρθρο για το έργο «Ανθρώπινα δικαιώματα και περιβάλλον στην ΕΕ. Προς έναν περιεκτικό διάλογο» το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Erasmus+, Jean Monnet

αυτής της εποχής των κρίσεων, της ρευστότητας και της αβεβαιότητας. Άλλωστε, κάθε κρίση βιώνεται συχνά και ως μια κρίση της ιστορικής συνέχειας και της αφήγησης μέσα από την οποία τα άτομα συνδέονται με το κοινωνικο-ιστορικό και συγκροτούν την ταυτότητά τους. Η κρίση αποτελεί έτσι το μεσοδιάστημα όπου το παλιό δεν έχει πεθάνει και το νέο δεν μπορεί να γεννηθεί, και κατά το οποίο συχνά αναδύονται πολλές νοσηρές καταστάσεις.[7]

Όπως υπονοεί και η προέλευση της λέξης κρίση (από το αρχαίο ρήμα κρίνω: διαχωρίζω, αποφασίζω) μια τέτοια συνθήκη οδηγεί στην ανάγκη να εκφέρουμε κρίση ανάμεσα σε δύο αντιτιθέμενες επιλογές. Στην ιατρική ορολογία, η έξοδος από την κρίση απαιτεί από τον οργανισμό να επινοήσει κάτι νέο, έναν καινούργιο τρόπο ζωής (φυσικά χωρίς να μπορεί να επανέλθει στην πρότερη κατάσταση που άλλωστε επέφερε την κρίση).[8]

Κυρίως σε περιόδους κρίσης, η συνείδηση αποτελεί τη μόνη αναγκαία και ικανή προϋπόθεση για να δημιουργηθεί και να αναπτυχθεί μια νέα κοινωνική συνθήκη. Αυτή μπορεί να επιτευχθεί στη βάση μιας αλληλεπίδρασης μεταξύ επιστήμης, συνείδησης και πολιτικής. Πρόκειται για μια ανοιχτή σχέση που ξεδιπλώνεται εντός της ιστορικής δημιουργίας,[9] σε πλανητικό και τοπικό επίπεδο.

Από τη μία, αυτή η διαδικασία μπορεί να οδηγήσει σε μια περαιτέρω εμπέδωση του κυρίαρχου μοντέλου και των πρακτικών του, σε μια κατεύθυνση εξεύρεσης τεχνικών λύσεων για τη συνέχιση της δημιουργίας νέων αγορών και της μεταφοράς της ευθύνης στην ελευθερία της ατομικής (καταναλωτικής) επιλογής. Από την άλλη, μπορεί να δημιουργηθούν νέες μορφές, να υφανθούν καινούργιοι ιστοί, προεικονίσεις μια νέας κοινωνίας, μέσα από το δημιουργικό, αυθόρμητο και πειραματικό της παιχνίδι της αυτοοργάνωσης. [10] Εντός αυτής της διαδικασίας, συχνά, μετασχηματίζεται και το ίδιο το υποκείμενο.[11] Τέτοιες κινήσεις που διαφεύγουν του ουτοπικού επέκεινα και πραγματώνονται στο παρόν, θα προσπαθήσουμε να δείξουμε ότι αναδύονται με τις πρακτικές των κοινών.

---

[7] Antonio Gramsci, *Selections from the prison notebooks*, New York: International Publishers, 1971 p. 276.
[8] Michel Serres, *Καιρός των κρίσεων*, Αθήνα: Καλέντη, 2011, σ. 9-18.
[9] Ricoeur - Καστοριάδης, *Διάλογος για την ιστορία και το κοινωνικό φαντασιακό*, μτφρ. Σ. Σιαμανδούρας, Αθήνα: Έρμα, 2018.
[10] Edgar Morin, *Η ανθρώπινη φύση. Το χαμένο παράδειγμα*, μτφρ. Ελένη Νάκου, Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2000.
[11] Καθώς σήμερα είναι αρκετά δύσκολο να εντοπιστεί ένα υποκείμενο-φορέας της κοινωνικής αλλαγής, με την έννοια της συμπαγούς κι ενιαίας ταυτότητας, θα μπορούσαμε να στραφούμε σε πιο σύγχρονοι όροι που επικαιροποιούν τη συζήτηση, όπως το «μέρος των χωρίς μέρος» του Rancière, που προσπαθεί να περιγράψει τη γέννηση της πολιτικής και την εισβολή στην ιστορία εκείνου του μέρους των ανθρώπων που δεν έχουν μέρος στην υπάρχουσα κατάσταση της κυριαρχίας, και με τους οποίους ενεργοποιείται το αίτημα για ισότητα και δικαιοσύνη. Βέβαια, για τον Rancière κάθε υποκειμενοποίηση είναι μία αποταύτιση, καθώς η πολιτική ασκεί κριτική στις υπάρχουσες ταυτότητες ανοίγοντας νέες δυνατότητες ατομικές και συλλογικές. Βλ. Rancière, *Dis-agreement*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.
Ένας άλλος επίσης χρήσιμος όρος, ο οποίος εντάσσεται όμως σε ένα πιο κλασικό σχήμα, με τα προβλήματα που μπορεί αυτό να εμπεριέχει, είναι η έννοια του πλήθους των Hardt-Negri, το οποίο αποτελεί μια προσπάθεια συμπερίληψης της πολλαπλότητας και της ετερογένειας των αγωνιζόμενων ατόμων-ομάδων-κοινοτήτων (προλεταριάτο, περιβαλλοντικά κινήματα, lgbtqi+, «χωρίς χαρτιά», πρεκαριάτο, νεολαία, αντιαποικιακά κινήματα, ζαπατίστας κ.ά.), χωρίς όμως να αποτελεί προσπάθεια ενοποίησής τους. Βλ. Hardt-Negri *Πλήθος*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2011.

ΙΙ. Νεοφιλελευθερισμός

Στην εποχή μας, η κλασική νεωτερική αντίληψη περί διάκρισης ανθρώπου και φύσης ανήκει στο παρελθόν. Πλέον, αποτελεί κοινό τόπο ότι το ανθρώπινο ον είναι κομμάτι της φύσης, και βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση και αλληλεπίδραση με το περιβάλλον του. Το ανθρώπινο ον αναγνωρίζεται έτσι ως μια βιοψυχοκοινωνική ολότητα.[12] Αντίστοιχα, τα περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η κλιματική και περιβαλλοντική κρίση, αποτελούν -και πρέπει να αντιμετωπιστούν πρωτίστως ως- κοινωνικά προβλήματα.[13]

Σήμερα, τόσο οι κοινωνίες όσο και το περιβάλλον δέχονται έντονες πιέσεις από το κυρίαρχο μοντέλο διακυβέρνησης. Ο νεοφιλελευθερισμός ισχυρίζεται ότι η ανθρώπινη ευημερία μπορεί να εξασφαλιστεί αποτελεσματικότερα από ένα σύστημα στο οποίο οι επιχειρήσεις δεν θα υπόκεινται σε έλεγχο, αλλά θα λειτουργούν μέσα σε ένα πλαίσιο ισχυρών ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων που υποστηρίζεται από την ελεύθερη αγορά.

Στο πλαίσιο αυτό, οι υποχρεώσεις του κράτους παραμένουν ισχυρές, όμως αφορούν κυρίως τους θεσμούς της αγοράς, καθώς και εκείνους που σχετίζονται με την κατοχύρωση ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Όπως έχουμε δει αρκετά συχνά να συμβαίνει, αν καταστεί αναγκαίο για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς, το κράτος χρησιμοποιεί όλες τις μεθόδους καταστολής και αστυνομικής βίας (συχνά με τραγική κατάληξη, βλ. υπόθεση Βασίλη Μάγγος) και δικαστικών διώξεων (κάτι που ισχύει σχεδόν για όλες τις περιπτώσεις που παρουσιάζονται σε αυτόν τον τόμο). Τέλος, διέπεται από την ανάγκη να συνεχίζει να δημιουργεί διαρκώς αγορές σε τομείς που δεν υφίσταται ακόμη, όπως η υγεία και το περιβάλλον − και στη συνέχεια αποσύρεται.[14]

Ο νεοφιλελευθερισμός δεν σχετίζεται, επομένως, τόσο με τις παραγωγικές επενδύσεις, όσο με αυτά που είχε κάποτε περιγράψει ο Μαρξ με τον όρο «πρωταρχική συσσώρευση». Πρόκειται για μια διαδικασία, δηλαδή, ιδιωτικοποίησης και περιφράξεων, μέσα από τις οποίες κοινωνικά αγαθά και δικαιώματα μετατρέπονται σε εμπορεύματα (αυτό που στην επίσημη γλώσσα αποκαλείται «διαρθρωτική προσαρμογή» μιας εθνικής οικονομίας). Η αρπακτικότητα και οι περιφράξεις περιγράφουν αρκετά καλά πολλές και διαφορετικές περιπτώσεις (όπως αυτές του παρόντος τόμου).

Όμως ίσως ένα πιο ουσιώδες χαρακτηριστικό του νεοφιλελευθερισμού φαίνεται να είναι ότι ταυτόχρονα καταφέρνει κι έναν μετασχηματισμό όλων των κοινωνικών σχέσεων.[15] Πρόκειται, δηλαδή, για έναν νέο τρόπο ορθολογικής διακυβέρνησης, σύμφωνα με τον οποίο όλες οι πτυχές της ύπαρξης

---

[12] Edgar Morin, *ό.π.*.
[13] Tokar B., *Κλιματική δικαιοσύνη*, μτφρ. Σταύρος Καραγεωργάκης, Θεσσαλονίκη: Αντιγόνη, 2013.
[14] David Harvey, *Νεοφιλελευθερισμός. Ιστορία και παρόν*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2007.
[15] Dardot- Laval, *Κοινό, Δοκίμιο για την επανάσταση στον 21ο αιώνα*, μτφρ. Β. Ιακώβου, επι. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Εκκρεμές, 2020, σ. 111.

διέπονται πλέον από την οικονομία και τον υπολογισμό, μεταμορφώνοντας έτσι ριζικά τόσο τις σφαίρες της ανθρώπινης πρακτικής, όσο και τους ανθρώπους.[16]

Σε αυτήν τη συνθήκη, οι επιχειρήσεις αποκτούν ακόμη περισσότερες εξουσίες,[17] ενώ ο ανταγωνισμός αντικαθιστά την αλληλεγγύη και τους κοινωνικούς δεσμούς -μέσα από τους οποίους, στο παρελθόν, τα άτομα αντιμετώπιζαν τον φόβο και τις αβεβαιότητες της εύθραυστης ανθρώπινης συνθήκης- συμβάλλοντας έτσι σε μια μεγαλύτερη κοινωνική απάθεια.[18] Ο νεοφιλελευθερισμός κινείται πλέον σχετικά εύκολα πέρα από την κλασική αντιπαλότητα μεταξύ ελευθερίας και ισότητας, όπως την είδαμε να εκφράζεται συχνά στην πολιτική σκέψη, διαχωρίζοντας την ελευθερία από οποιαδήποτε κοινωνική διάσταση, τοποθετώντας την στο πεδίο της ατομικής πρακτικής και μιας καταναλωτικής επιλογής πολιτικών και προϊόντων, τιθέμενα στο ίδιο επίπεδο της παθητικής ενατένισης.

III. Τραγωδίες των κοινών

Το 1968 δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Science το άρθρο του Garret Hardin με τίτλο «Η τραγωδία των κοινών».[19] Βασικό πρόβλημα για τον συγγραφέα αποτελούσε η ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού σε σχέση με τους περιορισμένους πόρους της γης και κατ' επέκταση του ζήτημα του αυτοπεριορισμού. Το άρθρο έγινε εξαιρετικά γνωστό κυρίως για το παράδειγμα που παραθέτει με τον βοσκότοπο.

Ο Hardin μας προτείνει να φανταστούμε ένα βοσκοτόπι το οποίο είναι κοινό, εννοεί δηλαδή ότι είναι προσβάσιμο σε όλα τα άτομα, και στο οποίο διάφοροι βοσκοί πηγαίνουν εκεί τα πρόβατά τους για να βοσκίσουν. Ο Hardin θεωρεί ότι, καθώς οι άνθρωποι έχουν μια φυσική ροπή προς την αύξηση της ατομικής τους ωφέλειας, κάθε βοσκός θα επιλέξει να αυξήσει το κοπάδι του πιστεύοντας ότι αυτό δεν θα έχει κάποια επίπτωση στο κοινό χωράφι. Και καθώς αυτή η ροπή αυτή φυσική, αποτελεί δηλαδή τον πυρήνα της φύσης του ανθρώπου και της πρακτικής του, το ίδιο θα επιλέξουν να κάνουν και οι υπόλοιποι βοσκοί, με αποτέλεσμα την αναπόφευκτη καταστροφή του κοινού χωραφιού στη συγκεκριμένη περίπτωση, και των κοινών αγαθών γενικότερα. Έτσι επέρχεται και η τραγωδία των κοινών.

Κάθε άνθρωπος, σύμφωνα με τον Hardin, είναι εγκλωβισμένος σε ένα κλειστό σύστημα που απαιτεί από αυτόν να αυξήσει το κοπάδι του απεριόριστα σε έναν περιορισμένο κόσμο. Επομένως, η ελευθερία πρόσβασης στα κοινά καταστρέφει αναπόφευκτα τα πάντα. Για να αντιμετωπιστεί και να προληφθεί αυτή η καταστροφή, μία από τις λύσεις που προτείνει ο Hardin είναι να παρέμβει το κράτος και να ιδιωτικοποιήσει τα κοινά, έτσι ώστε ο κάθε βοσκός στο συγκεκριμένο παράδειγμα και ο κάθε άνθρωπος γενικότερα, να είναι υπεύθυνος των πράξεών του (προτείνει κι άλλες λύσεις, όπως το να περιοριστεί το δικαίωμα εισόδου, να μπει είσοδος, κ.ά.). Αυτό το παράδειγμα χρησιμοποιήθηκε, και χρησιμοποιείται ακόμη, κατά κόρον από οικονομολόγους, πολιτικούς και επιστήμονες, οι οποίοι στο

[16] Wendy Brown, *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*, Zone Books, 2017.
[17] Colin Crouch, *Μεταδημοκρατία*, μτφρ. Α. Κιουπκιολής, Αθήνα: Εκκρεμές, 2006.
[18] Z. Bauman, *Ρευστοί καιροί*, μτφρ. Κ. Γεώρμας, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2017.
[19] Garret Hardin, "The tragedy of the commons", *Science*, 1968, 162: 3859, pp. 1243-1248.

όνομα μιας “Realpolitik” υποστηρίζουν το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα ή/και την κρατική παρέμβαση. Υπάρχουν όμως αρκετά προβλήματα με το συγκεκριμένο παράδειγμα.

Καταρχάς, η δομή της σκέψης του μοιάζει πολύ με εκείνη του Thomas Hobbes.[20] Ο Άγγλος φιλόσοφος ζώντας σε μια εποχή εξεγέρσεων, υπέθεσε ότι η φυσική κατάσταση του ανθρώπου, η φυσική του ροπή είναι εγωιστική και κατευθύνεται προς την καταστροφή και τον πόλεμο τα οποία αποτρέπει η μεσολάβηση των μηχανισμών κράτους που εξασφαλίζουν την κοινωνική ειρήνη.

Επίσης, ο Hardin ανάγει τη διαρκή ανάπτυξη που εμφανίζεται ως πρόταγμα και πρακτική στο κοινωνικο-ιστορικό πεδίο της εποχής, η οποία θέλει τους ανθρώπους να μεγιστοποιούν τον πλούτο τους (και να είναι υπολογιστικά και δημιουργικά οικονομικά όντα) και η οποία, πράγματι, έρχεται σε άμεση σύγκρουση με έναν κόσμο στον οποίο οι πόροι είναι περιορισμένοι, σε μια υπεριστορική ουσία της ανθρώπινης φύσης.

Η Elinor Ostrom αξιοποιώντας στοιχεία από την ιστορία, την ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία, έδειξε ότι δεν υπάρχει μόνο αυτή η εγγενής λογική στα άτομα, στην οποία αναφέρεται ο Hardin και η οποία οδηγεί αναπόφευκτα στις τραγωδίες των κοινών.[21] Πιο συγκεκριμένα, μέσα από μια θεσμική προσέγγιση για την αυτοκυβέρνηση των Πόρων Κοινής Δεξαμενής (ΠΚΔ),[22] ιδιαίτερα σε μικρές πληθυσμιακές κλίμακες (από 50 έως 15.000), είδε ότι τα άτομα πειραματίζονται και εφευρίσκουν πολλούς και διαφορετικούς τρόπους συνεργατικής αυτοοργάνωσης για τη διαχείριση των κοινών πόρων πέρα από το κράτος και την αγορά.

Το βασικό πρόβλημα στο παράδειγμα του Hardin είναι ότι οι βοσκοί δεν επικοινωνούν μεταξύ τους και δεν έχουν επίγνωση των επιπτώσεων των πράξεών τους. Είναι απλά εγκλωβισμένοι σε ένα κλειστό σύστημα σκέψης και πράξης. Το παράδειγμα του Hardin, όπως και τα περισσότερα παραδείγματα τραγωδίας των κοινών, θεωρίας παιγνίων και προβλημάτων συλλογικής δράσης, προϋποθέτουν ένα κλειστό σύστημα με συγκεκριμένους παίκτες, οι οποίοι έχουν συγκεκριμένες επιλογές, και κάθε ένας εκ των παικτών αντλεί τη μέγιστη ωφέλεια όταν πράττει εις βάρος των υπολοίπων, όταν δηλαδή προδίδει το σύνολο. Επομένως, απαιτείται η παρέμβαση μιας εξωτερικής αρχής (κράτος), ως *ο μόνος τρόπος* για να αποφευχθούν οι τραγωδίες των κοινών.[23]

Όμως η πραγματικότητα δείχνει ότι αρκετά συχνά −δυστυχώς όμως όχι πάντα, και σίγουρα ευκολότερα σε μικρές πληθυσμιακές κλίμακες− οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους και μπορούν να αντλήσουν τη μέγιστη ωφέλεια, όχι μόνο με οικονομικούς όρους, αλλά κυρίως με όρους περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, όταν συνεργάζονται μεταξύ τους και αυτό-οργανώνονται. Στη βάση των παραπάνω παρατηρήσεων, η Ostrom διατύπωσε οχτώ αρχές σχεδιασμού που χαρακτηρίζουν

[20] Thomas Hobbes, *Leviathan*, Αθήνα: Γνώση, 2006 (1651).
[21] Κάτι που είχε αναδείξει αρκετά νωρίτερα και η ανθρωπολογία βλ. π.χ. το έργο των Shallins, Clastres, Kropotkin, Graeber, κ.ά.
[22] Οι Πόροι Κοινής Δεξαμενής είναι ένα είδος κοινού αγαθού από το οποίο είναι αρκετά δύσκολο να αποκλειστεί η πρόσβαση σε κάποια άτομα, π.χ. ένας ψαρότοπος, ένα βοσκοτόπι κ.ά.
[23] Elinor Ostrom, Governing the commons, 1990, Cambridge, p. 12.

τους θεσμούς[24] των Πόρων Κοινής Διαχείρισης (ΠΚΔ) που αντέχουν στο χρόνο: 1) Σαφής καθορισμός των ορίων του ΠΚ. 2) Αρμονία των κανόνων οικειοποίησης και παροχής με τις τοπικές συνθήκες. Οι κανόνες χρήσης πρέπει να κατανέμουν τα οφέλη ανάλογα με το πόσο συμβάλλει ο καθένας. Οι κανόνες που διαπνέονται από αναλογικότητα γίνονται πιο εύκολα αποδεκτοί ως ακριβοδίκαιοι. 3) Διακανονισμοί συλλογικής απόφασης − τα περισσότερα άτομα που επηρεάζονται από τους κανόνες λειτουργίας μπορούν να συμμετέχουν στη διαδικασία τροποποίησής τους. Οι κανόνες που έχουν σχεδιαστεί μέσα από συλλογικές διαδικασίες εκλαμβάνονται ως δίκαιοι από όσους συμμετέχουν σε αυτές. 4) Επιτήρηση − αξιολόγηση των συνθηκών των ΠΚΔ και τη συμπεριφορά όσων τους χρησιμοποιούν, λογοδοτούν στους χρήστες ή είναι οι ίδιοι χρήστες. 5) Κλιμακούμενες κυρώσεις σε αυτούς που παραβιάζουν τους κανόνες λειτουργίας. 6) Μηχανισμοί επίλυσης των διαμαχών. 7) Ελάχιστη αναγνώριση του δικαιώματος οργάνωσης. Τα δικαιώματα των οικειοποιητών να επινοούν δικούς τους θεσμούς δεν αμφισβητούνται από εξωτερικές κυβερνητικές αρχές. 8. Εμφωλιασμένα εγχειρήματα οργανωμένα σε πολλαπλά στρώματα.[25]

Οι παραπάνω αρχές αναδεικνύουν και «τον στενό δεσμό ανάμεσα στον κανόνα της αμοιβαιότητας, στη δημοκρατική διαχείριση και στην ενεργό συμμετοχή στην παραγωγή ενός ορισμένου αριθμού πόρων».[26] Επομένως, η μελέτη της Ostrom πάνω στα φυσικά ή οικολογικά κοινά δείχνει ότι μπορεί να υπάρξει ένας τρίτος πόλος διαχείρισης ενός αγαθού ή πόρου πέρα από το κράτος και την αγορά που να μην οδηγεί στην καταστροφή τους. Η αυτοκυβέρνηση και η συνεργατική διαχείριση των κοινών (και της ποικιλομορφίας που τα χαρακτηρίζει) δύναται έτσι να αποτελέσει παράδειγμα ενός άλλου τρόπου με τον οποίο μπορεί να ιδωθεί η έξοδος από την περιβαλλοντική κρίση προς βιώσιμους και αειφορικούς δρόμους. Βέβαια, όπως σημειώνει και η ίδια, αυτές οι αρχές σχεδιασμού δεν είναι αποκλειστικές, και μπορεί να υπάρχουν κι άλλες που μπορεί να αναδείξει η έρευνα και η πρακτική.

Από την άλλη, όμως, η θεσμική προσέγγιση δείχνει να είναι κάπως πιο περιορισμένη ως προς την ανάλυσή της αγνοώντας σε έναν βαθμό την ευρύτερη κοινωνικο-ιστορική συνθήκη εντός της οποίας εμφανίζονται τα κοινά και τις συγκρούσεις τους με το σύγχρονο κράτος και την αγορά.[27] Επίσης, δείχνει να αντιλαμβάνεται την κοινότητα ως κάτι το ομοιογενές και αποκλειστικό, και όχι ως μια ανοιχτή και πλουραλιστική συσχέτιση ενικοτήτων,[28] ενώ απουσιάζουν και σημαντικά στοιχεία,

[24] *ibid*, p. 51. Σύμφωνα με την Ostrom, «οι "θεσμοί" μπορούν να οριστούν ως τα σύνολα κανόνων που καθορίζουν ποια άτομα δικαιούνται να λαμβάνουν αποφάσεις σε κάποιο χώρο, ποιες ενέργειες επιτρέπονται ή περιορίζονται, ποιοι κανόνες συνάθροισης θα χρησιμοποιηθούν, ποιες διαδικασίες πρέπει να ακολουθηθούν, ποιες πληροφορίες πρέπει ή δεν πρέπει να παρέχονται και ποιες απολαβές θα αποδοθούν στα άτομα ανάλογα με τις ενέργειές τους».
[25] *ibid*, p. 90-101.
[26] Dardot- Laval, *ό.π.*, σ. 125.
[27] Kioupkiolis, *The Common and Counter-Hegemonic Politics, Re-thinking social change*, Edinburg Press, 2019, p.46.
[28] *Ibid*, p. 12-24.

όπως μια ανάλυση των σχέσεων εξουσίας και της εκμετάλλευσης τόσο εντός της κοινότητας που συνδιαχειρίζεται τον κοινό πόρο.[29]

Παράλληλα, όμως, και πέρα από την πιο οικονομική ματιά της Ostrom, αυτές οι μορφές συλλογικής αυτοδιαχείρισης των κοινών, που λειτουργούν πέρα από την ιδιοποίησή τους από την αγορά και το κράτος, διευρύνουν τις πρακτικές του μοιράσματος[30] και μπορούν να λειτουργήσουν και προεικονιστικά προς μια νέα κοινωνική (αυτο)οργάνωση.

IV. Κοινά: μέσα και πέρα από τις τραγωδίες – Ένα παράδειγμα: Οι Σταγιάτες

Ο όρος των κοινών "συμπορεύεται" με αυτόν των περιφράξεων, δηλαδή των ιδιωτικοποιήσεων. Ο Μαρξ περιέγραψε με αυτούς του όρους την «πρωταρχική συσσώρευση» του κεφαλαίου, ως αναγκαία αφετηρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η (πρωτ)αρχική συσσώρευση του κεφαλαίου έγινε με τη βίαιη περίφραξη των κοινών κτημάτων, δηλαδή με την ιδιωτικοποίησή τους, οδηγώντας στο διαχωρισμό εργατών και μέσων παραγωγής, με συνέπεια τη μισθωτή εργασία, τη μετακίνηση των εργατών προς τα αστικά κέντρα και την προλεταριοποίησή τους.[31] Οι περιφράξεις των κοινών ακολουθούνται από την αλλοτρίωση και τη διαρκή προλεταριοποίηση,[32] και ουσιαστικά αποτελούν τη μόνιμη διαδικασία συσσώρευσης και χαρακτηριστικό της ανάπτυξης του κεφαλαίου.[33] Πέρα όμως από μια διαδικασία ιδιοποίησης των κοινών όπου περιορίζεται ή αποκλείεται η πρόσβαση σε περιοχές ή χρήσεις προϊόντων και πόρων, πρόκειται και για μια στρατηγική (αποκοινωνικοποίησης), η οποία εμποδίζει τις πρακτικές του μοιράσματος και τη διάχυσή τους.[34]

Οι περιφράξεις ακολουθούνται συχνά από αγώνες. Οι αγώνες ενάντια στις περιφράξεις, όπως είναι συχνά οι αγώνες των περιβαλλοντικών κινημάτων, και οι αγώνες για τα κοινά, για την προστασία και τη δημιουργία τους, αποτελούν επομένως, παράλληλα, τρόπους και τόπους αντίστασης στην κυριαρχία των αλλοτριωμένων και εμπορευματοποιημένων σχέσεων εντός των οποίων οι όροι χρήσης του χώρου και της ζωής ετεροκαθορίζονται.[35]

Η έννοια των κοινών αναφέρεται σε εκείνα τα αγαθά τα οποία, είτε είναι υλικά είτε άυλα, δεν υπάγονται σε μια δημόσια-κρατική ή ιδιωτική κτήση και χρήση.[36] Πιο συγκεκριμένα όμως, τα κοινά μπορούμε να τα ερμηνεύσουμε ως μια ρευστή κοινωνική σχέση ανάμεσα σε μια κοινωνική ομάδα (και

---

[29] Dardot- Laval, *ό.π.*, σ. 129.
[30] Σταυρίδης Σ. *Κοινώς χώρος*, Αθήνα: Angelus Novus, 2018, σ. 82.
[31] Marx K., *Το κεφάλαιο*, τ.1., Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2009, σ. 738-788.
[32] Οι περιφράξεις δεν υπήρξαν ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο έγινε η αρχική συσσώρευση. Υπήρξε επίσης το δουλεμπόριο (βλ. Marx K., *ό.π.*), το κυνήγι μαγισσών (βλ. Federici S., *Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων, 2011), κ.ά.
[33] De Angelis M., "Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's 'enclosures'", *The commoner*, 2 (1), 1-22, 2001.
[34] Σταυρίδης, *ό.π.* σ. 20.
[35] Lefebvre H. *Δικαίωμα στην πόλη*, Αθήνα: Κουκίδα, 2006.
[36] Οι όροι κοινά και κοινό συχνά χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Μία βασική διαφοροποίηση, στην οποία δεν θα μπούμε πολύ βαθύτερα στο παρόν άρθρο, είναι η εξής: τα κοινά είναι όλα τα διαφορετικά εγχειρήματα συλλογικής διακυβέρνησης, ενώ κοινό είναι η αρχή που τα διέπει προς ένα μη καπιταλιστικό μέλλον. Βλ. Dardot- Laval, *Κοινό, Δοκίμιο για την επανάσταση στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: Εκκρεμές, 2020.

τις πτυχές της, παρούσες και δυνάμει) και στο κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον που θεωρείται απαραίτητο για τη ζωή και την επιβίωσή της.[37] Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των ΠΚΔ, περιπτώσεις κοινών που είναι δύσκολο να αποκλειστεί κάποιο άτομο από την πρόσβασή τους, όπως είναι ένας βοσκότοπος, ένας ψαρότοπος, μια (αρδευτική) πηγή ή ένα δάσος.

Γενικότερα, τα κοινά συγκροτούνται και κατηγοριοποιούνται ως τέτοια, όταν έχουμε μια σχέση μεταξύ ενός αγαθού (υλικού ή άυλου), μιας κοινότητας ανθρώπων, κι ενός πλαισίου κανόνων και θεσμών για τη συλλογική αυτοδιαχείρισή τους.[38] Επομένως, τα κοινά δημιουργούνται μέσω μιας κοινωνικής πρακτικής, η οποία δημιουργεί μια κοινωνική σχέση που διέπεται από κάποιους κανόνες. Αυτό όμως τόσο στην περίπτωση των ΠΚΔ, όσο και διάφορες άλλες περιπτώσεις κοινών (ψηφιακά κοινά: π.χ. Wikipedia, κοινοί χώροι: π.χ. αυτοδιαχειριζόμενα πάρκα κ.ά.), δεν σημαίνει ότι η χρήση και ο διαμοιρασμός του πόρου ή του αγαθού περιορίζεται στη συγκεκριμένη κοινότητα που το διαχειρίζεται συλλογικά. Από τη στιγμή που θα συγκροτηθεί αυτή η σχέση, τα κοινά μπορούν να οργανωθούν ως ένα ανοιχτό σύστημα, όπως μπορεί να είναι η πρόσβαση σε μια πηγή, που δεν περιορίζεται στα άτομα της κοινότητας που την αυτοδιαχειρίζονται. Η περίπτωση των Σταγιατών είναι χαρακτηριστική τόσο της εναντίωσης στην αρπακτικότητα και την ιδιωτικοποίηση, δηλαδή στις περιφράξεις και την αποκοινωνικοποίηση, όσο και της πρακτικής της συλλογικής αυτοδιαχείρισης και του μοιράσματος, της κοινωνικοποίησης (communing) που δημιουργούνται στα κοινά.

Οι Σταγιάτες είναι ένα χωριό 75 κατοίκων στους πρόποδες του Πηλίου, λίγα χιλιόμετρα εξώ από την πόλη του Βόλου, στη Θεσσαλία. Το 2014, η λαϊκή συνέλευση της κοινότητας ανακήρυξε τον εαυτό της ως υπεύθυνη για τη διαχείριση της πηγής της Κρύας Βρύσης − από τη δεξαμενή μέχρι την πηγή, συμπεριλαμβανομένου και του δικτύου, αναλαμβάνοντας οι κάτοικοι με δική τους εργασία και υλικά το κόστος συντήρησής του, τους τακτικούς χημικούς ελέγχους κ.ά.[39] Αυτή είναι που έχει μέχρι σήμερα τα κλειδιά της πηγής. Ο βασικός λόγος που πέρασαν στην αυτοδιαχείριση ήταν ότι το δίκτυο ήταν κακοσυντηρημένο και το νερό που έφτανε στα σπίτια τους ήταν μολυσμένο, κάτι που διαπίστωσαν μετά από δική τους έρευνα.

Το 2020, κι ενώ η συλλογική αυτοδιαχείριση της πηγής συνεχίζεται, με απόφαση της κεντρικής διοίκησης το χωριό αποκόπτεται μερικώς από την πηγή της Κρύας Βρύσης και υδροδοτείται κατά 80% από μία άλλη πηγή (Πορταριά). Αν και οι αιτιάσεις που παρουσίασε η δημοτική αρχή με επιχειρήματα

---

[37] Hardt-Negri, *Commonwealth*, Harvad University Press, 2009.

[38] Κιουπκιολής Α. «Η έλλειψη του πολιτικού στα κοινά και η μετα-ηγεμονική στρατηγική του κοινωνικού μετασχηματισμού: μαθαίνοντας από τα κινήματα», στο *Συνθέτοντας οραματικές αφηγήσεις για τον κοινωνικό - οικολογικό μετασχηματισμό ΚΑΛΟ και κοινά. Αποανάπτυξη και βασικό καθολικό εισόδημα (συλλογικό)*, επιμ. Σ. Αδάμ, Β. Περράκης, Θεσσαλονίκη: Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών και Κοινωνικών Ερευνών (TIESS) και Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Γραφείο Θεσσαλονίκης, 2019.

[39] Οι περισσότερες πληροφορίες για τις Σταγιάτες αντλήθηκαν από συνέντευξη που μου παραχώρησε ο Βαγγέλης Γαλανόπουλος, κάτοικος του χωριού και μέλος της συνέλευσης της κοινότητας και των σχετικών εγχειρημάτων αυτοδιαχείρισης. Η μεθοδολογία της συνέντευξης ακολούθησε την αφηγηματική προσέγγιση όπου, αφηγητής και ακροατής/ερωτών πλέον συνεργάζονται, παράγουν νοήματα και συμπεράσματα πάνω στα γεγονότα και τις εμπειρίες που περιγράφει ο αφηγητής. Βλ. Riessmnan, C.K. (2004) «Narrative analysis». Στο Encyclopedia of Social Science Research Methods, edited by M.S. Lewis-Beck, A. Bryman , T. Futing Liao. London UK and Newbury Park CA: Sage Publications, p. 709.

αντίστοιχα της τραγωδίας των κοινών (με αναφορές σε ευρήματα σχετικά με μολύνσεις στο νερό και κακοδιαχείριση από τη μεριά των κατοίκων κ.ά.), δεν άργησαν να αποκαλυφθούν τα πραγματικά σχέδια ιδιωτικοποίησης της πηγής, και αποκλειστικής χρήσης της από γνωστή εταιρία αναψυκτικών με σκοπό την εμφιάλωσή του.[40] Την ίδια περίοδο επιχειρήθηκε και απετράπη 3 φορές, μετά από κινητοποίηση των κατοίκων, το κόψιμο του νερού της κρήνης στην κεντρική πλατεία του χωριού. Έτσι, η αυτοδιαχείριση της Κρύας Βρύσης συνεχίζεται από την κοινότητα των Σταγιατών.

Παράλληλα, η κοινότητα των Σταγιατών συμμετέχει και σε μία δεύτερη, μεγαλύτερη και ίσως πιο ολοκληρωμένη αυτοδιαχείριση, η οποία αφορά το δίκτυο άρδευσης της περιοχής. Μετά από μια μεγάλη διοικητική μεταρρύθμιση στην Ελλάδα, όπου οι εξουσίες μεταφέρθηκαν από τις μικρές τοπικές κοινότητες και τα χωριά στους κεντρικούς δήμους, αναδείχθηκε, ξανά, ένα ευρύτερο σχέδιο ιδιωτικοποίησης των πηγών. Εδώ, οι Σταγιάτες μαζί με πολλές ακόμη κοινότητες της περιοχής αποφάσισαν να αυτοδιαχειριστούν το δίκτυο άρδευσης και μάλιστα πιο ολοκληρωμένα, από τα ρέματα και τις πηγές μέχρι και τα αυλάκια.

Η πηγή των Σταγιατών εγγράφεται σε εκείνα τα κοινά που είναι πόροι κοινής δεξαμενής (φυσικά ή οικολογικά κοινά), και ταυτόχρονα είναι ανοικτά. Στον πυρήνα της πρακτικής που εγκαθιδρύεται, βρίσκεται η αρχή σύμφωνα με την οποία η σχέση μεταξύ της κοινότητας και της πηγής είναι παράλληλα ισότιμη και συλλογική ως προς τη συμμετοχή προς τις αποφάσεις που διέπουν τη χρήση της, αλλά και μη εμπορευματοποιημένη, ως προς την ίδια τη χρήση της.[41]

Αυτή η συνειδητή απόφαση της κοινότητας αναδεικνύει και μια σημαντική διάσταση της πολιτικής και της αυτοδιαχείρισης των πόρων, αυτής των κοινών (ή του κοινού) ως την ανάδυση ενός νέου τρόπου αμφισβήτησης στον ύστερο καπιταλισμό, ο οποίος προσβλέπει και στο ξεπέρασμά του. Μαζί με αυτήν την πολιτική πρακτική (commoning), εκτός από τα κοινά, δημιουργείται κι ένα πολιτισμικό υπόβαθρο, μια παιδεία και μια ιδεολογία με την ευρύτερη έννοια, και μέσω αυτής της πρακτικής είναι που αυτά στα στοιχεία αναδύονται και γίνονται κατανοητά. Άλλωστε, δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο, ότι το 2020 ο Δήμος σφράγισε δύο χώρους που χρησιμοποιούσε η κοινότητα (μουσείο και σχολείο), ως χώρους πολιτιστικών εκδηλώσεων με σκοπό τη διάχυση, μεταξύ άλλων, ενός λόγου πάνω στην αποανάπτυξη, τα κοινά, τον αντιρατσισμό και τον αντιφασισμό.

Επομένως, είναι εξαιρετικά σημαντικό να δούμε το εν λόγω παράδειγμα και στο πλαίσιο της πρόσφατης περιβαλλοντικής κρίσης που έζησε η ευρύτερη περιοχή του Βόλου και του Πηλίου, με ανυπολόγιστες ζημιές από τις πλημμύρες, μένοντας για μέρες χωρίς πόσιμο νερό. Χαρακτηριστική ήταν η βοήθεια που συνεισέφερε η κοινότητα των Σταγιατών. Εκείνες τις μέρες δημοσίευσαν τα παρακάτω κείμενα στα κοινωνικά δίκτυα:

---

[40] Βλ. και Τάσος Γιαννόπουλος, Κώστας Παπαϊωάννου, «Δίπλα στις πηγές του Πηλίου και οι Βολιώτες πίνουν εμφιαλωμένο νερό», *Η Αυγή*, 6.7.20.
[41] Βλ. και Harvey D., *Εξεγερμένες πόλεις*, Αθήνα: ΚΨΜ, 2013, σ. 147-148.

«Οι δημόσιες κρήνες των Σταγιατών δεν σταμάτησαν να μας τροφοδοτούν με το νερό της Κρύας Βρύσης. Τρέχει καθαρό κι ελεύθερο και προσφέρεται σε όποι@ς το έχουν ανάγκη αυτές τις δύσκολες μέρες. Ο δρόμος για το χωριό είναι βατός με μεγάλη προσοχή!»

Σταγιάτες-Ελεύθερα Νερά*, 8 Σεπτεμβρίου 2023*

«Οι συμπολίτες-τισες στο Βόλο έχουν τεράστιο πρόβλημα ύδρευσης και οφείλουμε να είμαστε αλληλέγγυοι/ες με όλα τα μέσα που διαθέτουμε. Προτείνουμε λοιπόν:

1. Την επανασύνδεση του χωριού μας με την πηγή της Κρύας Βρύσης, της οποίας το νερό κόπηκε από ένα μεγάλο κομμάτι του χωριού και διοχετεύεται αναξιοποίητο σε παρακείμενο ρέμα!

2. Το πόσιμο νερό της Πορταριάς που τελείως παράλογα υδροδοτεί τις Σταγιάτες να διοχετευτεί στο Βόλο για τις ανάγκες των συμπολιτών μας.

Από τις δημόσιες βρύσες του χωριού που μεταφέρουν νερό από την πηγή μας, μπορούν να προμηθευτούν νερό όσοι-όσες έχουν μέσο μετακίνησης.

Παράλληλα μεταφέρουμε σε περιοχές της πόλης, νερό για ικανοποίηση αναγκών καθαριότητας.

Το νερό είναι φυσικό, κοινό αγαθό. Δεν είναι εμπόρευμα».

Σταγιάτες-Ελεύθερα Νερά*, 9 Σεπτεμβρίου 2023*

Πέραν του ότι η δόθηκε η δυνατότητα στους κατοίκους του Βόλου να προμηθευτούν πόσιμο νερό από τις Σταγιατές, η κοινότητα των Σταγιατών στήριξε τους κατοίκους του Βόλου κατεβάζοντας νερό σε αυτούς.[42] Επίσης, ο ξενώνας του χωριού παραχωρήθηκε χωρίς αντίτιμο «για ανθρώπους που θέλουν να κάνουν μπάνιο, να καθαριστούν, να φροντίσουν την προσωπική τους υγιεινή». Έναν μήνα νωρίτερα, με υδροφόρες, συνέδραμαν στην κατάσβεση των πυρκαγιών στην περιοχή. Έτσι, οι πρακτικές του μοιράσματος και της συλλογικής αυτοδιαχείρισης επεκτείνονται σε μια σειρά πρακτικών.

Τα κοινά, όπως μας δείχνει και το παράδειγμα των Σταγιατών, αποτελούν παράδειγμα άσκησης συνειδητής πολιτικής και συλλογικής αυτο-οργάνωσης, κοινωνικής δικαιοσύνης, ανοιχτότητας,[43] συνεργασίας και διαμοιρασμού· στοιχεία που αποτελούν αναγκαίο κομμάτι κάθε εξισωτικού και χειραφετικού κινήματος και προτάγματος που κινείται και προς την κατεύθυνση εξεύρεσης βιώσιμων λύσεων για τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Στην εποχή των κρίσεων οι τραγωδίες των κοινών συμβαίνουν διαρκώς, όμως δεν οφείλονται τόσο στις πράξεις μεμονωμένων ατόμων που δεν επικοινωνούν μεταξύ τους, όσο σε εκείνες των επιχειρήσεων και του αναβαθμισμένου ρόλου τους στη σύγχρονη εποχή, με την απαραίτητη κρατική

[42] «Κάτοικοι των Σταγιατών και της Πορταριάς μεταφέρουν καθημερινά τόνους πηγαίου νερού για οικιακή χρήση σε γειτονιές του Βόλου καθώς η υδροδότηση στην πόλη δεν έχει αποκατασταθεί ακόμα. Το νερό δεν είναι εμπόρευμα. Λαϊκή συνέλευση Σταγιατών». Σταγιάτες-Ελεύθερα Νερά, 10 Σεπτεμβρίου 2023.
[43] Kioupkiolis, *ibid*, p. 75.

φροντίδα. Σήμερα πέρα από τις καταστροφές που σχετίζονται με τις αλλαγές του κλίματος και περιλαμβάνουν χιλιάδες ανθρώπινες ζωές, βυθίσεις νησιωτικών κρατών, προσφυγικά ρεύματα και έναν τεράστιο κοινωνικό αντίκτυπο, εκτυλίσσεται παράλληλα και μια ακόμη τραγωδία, που σχετίζεται με τον αντίκτυπο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στο περιβάλλον και τις τοπικές κοινότητες, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι απόψεις των τοπικών κοινοτήτων, καθώς και των ατόμων που ζουν στις πόλεις, τα δάση, τα βουνά, όπως δείχνουν και οι περιπτώσεις των κινημάτων υπεράσπισης του περιβάλλοντος που παρουσιάζονται στον συγκεκριμένο τόμο (Χαλκιδική, Βόλος, Άγραφα, Δυτική Μακεδονία).

Στις συνθήκες αυτές, τα κινήματα (περιβαλλοντικά ή και άλλα) καθώς και τα εγχειρήματα γύρω από τα κοινά, καθώς εναντιώνονται συνειδητά στις περιφράξεις και την αποκοινωνικοποίηση, αρνούνται και τις ταυτίσεις με την κυρίαρχη οργάνωση της κανονικότητας, της ιδιοτέλειας και της απάθειας, και ρηγματώνουν το πολιτισμικό υπόβαθρο του καπιταλιστικού ρεαλισμού. Προσπαθούν να συνυφάνουν δεσμούς αλληλεγγύης και κατανόησης μέσα σε ένα εξαιρετικά εχθρικό, ανταγωνιστικό και ατομικιστικό περιβάλλον. Επανεντάσσουν την ελευθερία στην κοινωνική της διάσταση, και με την ύπαρξή τους εισβάλλουν στην ιστορία και διεκδικούν συνειδητά ισότητα και χώρο για την άσκηση της φρόνησης από όλα τα άτομα, πάνω στη συλλογική διαχείριση ενός αγαθού, αλλά και γενικότερα.[44]

Η ανοικτότητα και ο πλουραλισμός των κοινοτήτων που συγκροτούνται γύρω από τα κινήματα και τα εγχειρήματα των κοινών, καθώς συνδυάζονται με την οριζόντια άσκηση εξουσίας, την αμοιβαιότητα και την αλληλεγγύη, οδηγούν προς τόπους συνάντησης της ισότητας με την ελευθερία χωρίς το κοινωνικό να πνίγει το ατομικό ή το ατομικό να λειτουργεί καταστροφικά εις βάρος του συνόλου. Επίσης, δείχνουν ότι μπορούν να είναι σε πολλές περιπτώσεις οι απαντήσεις -πληθυντικές και διαφορετικές και- στο ζήτημα της περιβαλλοντικής κρίσης.

[44] Αυτή η συνειδητή δράση και πρακτική δείχνει ότι δεν μπορούμε να δούμε αυτά τα εγχειρήματα και τα κινήματα απλά ως «ιδιωματικά», όπως προτείνει ο David Bollier (βλ. Κοινά Μια σύντομη εισαγωγή, Αθήνα: Angelus Novus σ. 57-58). Αντιθέτως, εντάσσονται πλήρως στην έννοια της πολιτικής ως συλλογικής δραστηριότητας που είναι συνειδητή και αμφισβητεί τους υπάρχοντες θεσμούς της κοινωνίας (βλ. Καστοριάδης, *Δημοκρατία και σχετικισμός. Συζήτηση με την ομάδα MAUSS*, Αθήνα: Στάσει Εκπίπτοντες 2015, σ. 41-42 και Καστοριάδης, «Εξουσία, πολιτική, αυτονομία», *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΄Υψιλον, 2000, σ. 66).